

ԽՄԲՆԳՐԱԿԱՆ

ՄԵՐ ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Ա.

Մարդկային քաղաքակրթութեան հանգրուանները առհասարակ կը յատկանշուին անուանովը այն մետադներուն, որով մարդը ստեղծեց իր գործիքը և այլ առարկաները — քարի, երկաթի, պղինձի ... դարեր —. անտարակոյս որ ներկայ դարս պիտի կոչուի անուանովը գործիքներու ցանցին որ կարելի՛ կ'ընէ հսկայական յառաջդիմութիւններ՝ այն է հաղորդակցութիւնը:

Ներկայ դարը դարն է տեղափոխութիւններու, մինչև իսկ ձայնէն աւելի արագ և հեռադիտակային հեռատեսութիւններէն շատ աւելի անդին:

Բայց աւելին՝ դարն է մանաւանդ հաղորդակցութեան միւս միջոցներուն, որոնք կը կապեն ամենահեռաւոր երկիրներու մարդեր՝ ձայնով և գիրով, շնորհիւ ձայնասփիւռին, հեռատեսիլին, թերթին և նման անդրուվարներու:

Դժուար է ճշդել թէ հաղորդակցութեան միջոցներու տարապայման զարգացման և տարածման կը պարտինք քաղաքակրթութեան յառաջդիմութիւնը, թէ ընդհակառակն՝ քաղաքակրթութեան պտուղն է միջոցին ու ժամանակին ստրկատիպ ենթարկուելը մարդուն կամքին:

Կը յիշեմ Ժօրժ Տիւհամէլի մէկ դասախօսութիւնը, տրուած Պէյրութի մէջ, ազգերու քաղաքակրթութիւններու փոխանցման մասին: Յրանսացի մեծ ակադեմիկոսը իր տեսութիւնը ամբողջովին հիմնած էր կապի զաղափարին վրայ: Դասախօսութեան միտք բանին կրնար ամփոփուիլ սա նախադասութեան մէջ թէ՛ մտածման փոխանցումն է որ կը զարգացնէ քաղաքակրթութիւն մը, որովհետեւ քաղաքակրթութիւն մը երբ լճանայ՝ կը նեխի, իսկ երբ հոսի դէպի հեռուն՝ բարեբեր կ'ընէ ամէն հողամաս գոր կը կտրէ:

Եւ չէ՛նք զարմանար երբ Յակոբ Մանանդեանի նման հեղինակութիւն մը իր ուշադրութիւնը և պրպտումները կը կեդրոնացնէ «Հայաստանի Գլխաւոր Ճանապարհները» մը վրայ, անոնցմով բացատրելու համար եկող և զացող ազդեցութիւնները, հայ ժողովուրդի քաղաքակրթութեան պատմութեան մէջ:

Կը շեշտենք կարևորութիւնը զանազան կապերուն որոնք հաղորդակցութեան խոյովակներ են մարդէ մարդ, ժողովուրդէ ժողովուրդ՝ և քաղաքակրթութենէ քաղաքակրթութիւն, վեր առնելու համար այստեղ կարևորութիւնը գիրին, իբրև գերազանց միջոց մարդկային բարձր արժէքներու և առաջնորդող մտածումներու փոխանցման: Եւ ունինք այն տպաւորութիւնը թէ գրի փոխանցումով հաստատուած կապերը երկրէ երկիր շատ աւելի տարածուն և արագ են այսօր քան օդանւային գիծերու ցանցը:

Հեռադրային արդի միջոցներուն համար լուրին փոխանցումը վայրկեաններու հարց է, իսկ անոր փոխակերպումը տպուած թերթով՝ ժամի հարց, բայց

մանաւանդ տպուած թուղթին քանակութիւնն ու ցրուումը, վեր ամէն երեւակայելի թուանշանէ։

Բազմաթիւ միջոցները զոր ունէր Պետրոս ճգնաւորը, խաչակրութիւնը քարոզելու և ոտքի հանելու եւրոպայի ժողովուրդները և միջոցները զոր ունի այս կամ այն մեծ պետութիւնը, այսօր, իր ձայնը լսելի ընելու համար։

Եւ կամ, աւելի կանուխ, Քրիստոսի տանը երկու Առաքելները և Աւետարանի այսօրուան քարոզիչը։

Կամ Պօղոս Աւետարելի թուղթեր գրելու և զանոնք տարածելու կարելիութիւնը և անսահման կարելիութիւնները, զորս ունի այսօր Քրիստոնէական եկեղեցին՝ տարածելու համար Աւետարանի պատգամը։

Անհամեմատօրէն լայն է դաշտը այսօր և անբազմաթիւօրէն զօրաւոր են միջոցները Քրիստոնէական գրականութիւն մը զարգացնելու և տարածելու, Քրիստոնէական բոլոր եկեղեցիներուն համար հաւասարապէս։

Եւ սակայն ի՞նչ կ'ընենք օգտուելու համար ընծայուած կարելիութիւններէն և մեզի տրուած՝ նկայական միջոցներէն։

Այս է հարցը զոր կ'ուզենք դնել, իր միտով ծանրութեամբ, Հայց. եկեղեցւոյ պատասխանատու բարձր շրջանակներուն, ինչպէս և հաւատացեալ զանգուածին առջև։

Կրօնական գրականութեան զարգացումը պահած է համեմատութիւնը տպարանական միջոցներուն և զիրի տարածման արդիական միջոցներուն հետ։ Եկեղեցւոյ կոչումն է շարունակելով Առաքելներուն զօրծը՝ Աստուծոյ խօսքը տարածել մարդոց մէջ։ Նոյնն է և չի՛ կրնար տարբեր ըլլալ Հայց. եկեղեցւոյ կոչումը, անշուշտ իր ազգային լեզուով, աւանդութեամբ և նկարագրով։ Գերադոյն ճիշդ եկեղեցիին եղած է աւետարանումի զօրծը, պայքարելով մօլոր վարդապետութիւններու դէմ, ուղիղ գծելով հաւատքի ճամբան, համոզելի փաստերով և մանաւանդ՝ ներշնչումով։

Արդ՝ ի՞նչ կը ներկայացնէ մեր կրօնա-եկեղեցական գրականութիւնը, այսօր, քանակով և բովանդակութեամբ, ո՞ր աստիճան կը յաջողի ան հակակրօնական և հակա-եկեղեցական զաղափարներու տարածումը սահմանափակել, ո՞ր աստիճան կը լուսաբանէ և կ'առաջնորդէ գայթակղեալ միտքեր և մանաւանդ՝ ո՞ր չափով կ'ուսուցանէ ճամարտութիւնն ու հաւատքը։

Հարցեր, որոնք, մեր կարծիքով, անհրաժեշտ է որ ըլլան մեր եկեղեցիին զլխաւոր մտահոգութեան առարկան։

Հայ գիրը, վերջին տասնամեակներու ընթացքին մասնաւորաբար, տարօրինակ աճումով մը զարգացաւ։ Առաջին հերթին՝ մամուլը։ Ոչ ունեցած էինք կարելիութիւնը և ոչ ալ կարողութիւնը հայ թերթը տարածելու բոլոր երկիրներուն վրայ. տակաւին կէս դար առաջ միայն, մատի վրայ կը համրուէին Պոլսոյ և Կովկասի հայ թերթերը. իսկ իւրաքանչիւրին տպաքանակը այսօրուան չափանիշերով՝ ծիծաղելի ըլլալու չափ սահմանափակ էր։

Աջիկ առջև ունինք Յովհաննէս Պետրոսեանի պատկառելի «Հայ Պարբերական Մամուլի Իրելիոգրաֆիա»-ն։ Կը համրենք ցանկին անունները. 1794էն 1900 հրատարակուած են 260ի հասնող օրաթերթեր, շաբաթաթերթեր և պարբերականներ. կարեւոր և անկարեւոր, երկար տարիներով հրատարակուած և կամ

մի քանի թիւեր միայն տուած։ Մինչդեռ 1900էն 1956ի միջև հրատարակուած պարբերական մամուլը կը հաշուէ մօտ 1250 անուններ։ Այսինքն տասնապատուում թիւի։

Ուրեմն կրնանք ըսել անվարան որ հայ մամուլի աճման յառաջիկայացը, ընդհանրապէս, հետեւած է դարուս քաղաքակրթուած ազգերու մամուլի զարգացման ընդհանուր յայտարարին։ Անուններուն հետ՝ աւելցած են տպաքանակները և երկիրներու անունները, ուր հայ թերթ կը հրատարակուի։

Կը միայ տեսնել թէ աճման ընդհանուր երևոյթին մէջ՝ ի՞նչ տեղ կը զբաւէ կրօնական պարբերականը։

Առաջին հերթին՝ աչքի կը գարնէ խոշոր պակաս մը. Հայաստանեայց եկեղեցին չունի իր անունով խօսող օրաթերթը։

Պիտի ըսուի, գիտենք, և առարկուի թէ Ան չէ՛ հատուած մը՝ նման մեր ժողովուրդը՝ բաժնող քաղաքական խմբաւորումներուն, որպէսզի ունենար իր «օրկան»ը, թէ Հայց. եկեղեցին կը պատկանի Ազգին և վե՛ր է խմբակցական նկատումներէ։

Կը պատասխանենք թէ Հայց. եկեղեցին չէ՛ և չի՛ կրնար ըլլալ կուսակցական տիրաբերով խմբակցութիւն մը, կազմակերպուած քաղաքական գործերու պահանջին համաձայն։ Սակայն այդ չի՛ նշանակեր թէ Հայց. եկեղեցին չէ՛ նաև զաղափարաբանութիւն մը, որ ունի իր ըսելիքը իր գաւակներուն։ Եւ այդ՝ ամէն օր և ամէն առթիւ։

Որովհետև կրօնքը պէտք չէ՛ որ սահմանափակուի բարեպաշտութեամբ։ Կրօնքը աշխարհայեացք է և ընդհանուր բարոյագիտութեան խարխիւ։ Կրօնքը խոստում մը չէ՛ միայն յաւիտենական կեանքի, այլ մահաւանդ պատգամ մը՝ այս կեանքին իբրև ուղեցոյց։ Եւ չարաչար կը սխալին անոնք որոնք կը կարծեն թէ կարելի է մարդուն ներքին աշխարհը բաժանել զանազան անշտտ մասերու և կրօնական զգացումին յատկացնել սահմանափակ անկիւն մը, ձգելով անկէ դուրս՝ գիտութիւն, արուեստ և կամ նոյնիսկ բարոյական։

Մարդու հոգին մաքուրութիւն մըն է և իր զործունէութեան զանազան կերպերը այնքան սերտօրէն կը կրեն ներազդեցութիւնը իրարու, որ սահման գծել և իւրաքանչիւր զործունէութեան անկախութիւնը հռչակել պիտի նմանէր մարմինն զգայարանները կտրատելու և սպասելու որ խլուած աչքը առանձինն տեսնէ կամ կարուած ականջը առանձինն լսէ և կամ հանուած ուղեղը առանձինն զգայ և մտածէ։

Կրօնքը մտածման ոգին և զգացումներու ներշնչումն է հաւատաւոր և հաւասարակշռուած մարդուն։ Կրօնքը խարխիւն է հաւաքականութիւններու բարոյականութեան և ներշնչումի մեծ աղբիւրը՝ քաղաքակրթական արժէքներուն։ Նման ճշմարտութիւններ փառաբան չեն կարօտիր, մահաւանդ Հայուն համար, որուն պատմութիւնը քսան դարեր ընդգրկող պայքարի պատմութիւն մըն է, մղուած իր եկեղեցիով պայմանաւոր հոգեկան բարձր արժէքներու պահպանման անհրաժեշտութենէն։

Արդ՝ ինչպէ՞ս քացատրել ազգային-եկեղեցական հայ մամուլի մը չգոյութիւնը, եթէ ոչ ընդհանուր այն երևոյթով, որուն պիտի անդրադառնանք երկարօրէն և որ կը կոչուի անցարբերութիւն։